

26. Pushkin, V. N. (1965). Operative thinking in a big systems. Moskva-Leningrad : Energiya [in Russian].
27. Pushkin, V. N. (1965). Heuristics and cybernetics. Moskva : Znanie [in Russian].
28. Pushkin, V. N. (1967). Heuristics is about creative thinking. Moskva [in Russian].
29. Pushkin, V. N. (1964). Heuristic activity of a person. Nauka i zhizn, № 10, 35 [in Russian].
30. Reytman, U. R. (1968). Cognition and thinking. Modeling at the level of information processes. Moskva : Mir [in Russian].
31. Skatkin, M. N. (1968). Heuristic conversation. Pedagogicheskaya entsiklopediya. Moskva : Sov. entsikl., T. 4: Sp–Ya, 741 [in Russian].
32. Slavskaya, K. A. (1968). The idea in action. Psychology of thinking. Moskva [in Russian].
33. Dictionary of Ukrainian language (2013). T. 4 : D–ZH [in Ukrainian].
34. Farsobin, V. V. (1983). The source study and its method: Experience in the analysis of concepts and terminology. Moskva : Nauka [in Russian].
35. Philosophical Encyclopedic Dictionary (2002). Kyiv : Abrys [in Ukrainian].
36. Heuristics (2017). Ekonomika: v nachale bylo slovo: [sayt] / Fokin N. I. Retrieved from: <http://dictionary-economics.ru/word/Эвристика> [in Russian].
37. Bernheim, E. (1903). Lehrbuch der Historischen Methode und der Geschichtsphilosophie. Leipzig [in Germaniya].

УДК 930.253:352.07

Свердлик Зоряна Михайлівна,

кандидат історичних наук,
доцент кафедри бібліотекознавства та інформології
Київського університету імені Бориса Грінченка
zsverdlyk@gmail.com

Братусь Іван Вікторович,

кандидат філологічних наук,
доцент, доцент кафедри образотворчого мистецтва
Київського університету імені Бориса Грінченка
i.bratus@kubg.edu.ua

АРХІВНІ ДОКУМЕНТИ ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ДОКУМЕНТАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Мета роботи – з'ясування значення архівних документів для визначення номенклатури документів, притаманних для органів місцевого самоврядування кінця XIX – початку XX ст. Київської міської думи й управи. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні історичного методу, методу текстологічного аналізу та деконструкції документної інформації. Зазначений методологічний інструментарій дає змогу розкрити та піддати аналізу службовий документ як об'єкт діловодства в органах державної влади та місцевого самоврядування. **Науковою новизною** роботи є розширення наукових знань про видовий склад документів Київської міської думи й управи, які передані на архівне зберігання у ДАК. **Висновки.** Грунтовний аналіз складу фондів Київської міської думи та управи, які зберігаються у ДАК, засвідчив, що завдяки архівним документам у будь-який історичний період можна визначити притаманний для установи, організації чи підприємства склад документації, зробити висновки та рекомендації щодо раціоналізації роботи зі справами, сформованими в діловодстві.

Ключові слова: органи місцевого самоврядування, Київська міська дума, Київська міська управа, службовий документ, архівний документ, справа, опис справ, фонд.

Свердлык Зоряна Михайловна,
кандидат исторических наук,
доцент кафедры библиотековедения и информологии
Киевского университета имени Бориса Гринченко

Братусь Иван Викторович,
кандидат филологических наук, доцент,
доцент кафедры изобразительного искусства
Киевского университета имени Бориса Гринченко

АРХИВНЫЕ ДОКУМЕНТЫ КАК ИСТОЧНИК ИССЛЕДОВАНИЯ ДОКУМЕНТАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Цель работы – выяснение значения архивных документов для определения номенклатуры документов, присущих органов местного самоуправления конца XIX – начала XX в. Киевской городской думы и управы. **Методология** исследования заключается в применении исторического метода, метода текстологического анализа и деконструкции документной информации. Указанный методологический инструментарий позволяет раскрыть и подвергнуть анализу служебный документ как объект делопроизводства в органах государственной власти и местного самоуправления. **Научной новизной** работы является расширение научных знаний о видовом составе документов городской думы и управы, которые переданы на архивное хранение в ГАК. **Выводы.** обстоятельный анализ состава фондов городской думы и управы, которые хранятся в ГАК, показал, что благодаря архивным документам в любой исторический период можно определить характерный для учреждения, организации или предприятия состав документации, сделать выводы и рекомендации по рационализации работы с делами, сформированными в делопроизводстве.

Ключевые слова: органы местного самоуправления, Киевская городская дума, Киевская городская управа, служебный документ, архивный документ, дело, описание дел, фонд.

Zoriana Sverdlyk,
Candidate of Historical Sciences,
Associate Professor of the Library Studies and Informology
Department Borys Grinchenko Kyiv University

Ivan Bratus,
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor of the Fine Arts
Department Borys Grinchenko Kyiv University

ARCHIVAL DOCUMENTS AS A SOURCE OF RESEARCHING DOCUMENTARY SUPPLY OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES

Purpose of the article. The archival sources on the organization of record keeping and the organization of the activities of local self-government bodies on the example of the Kiev City Duma and Kiev City Council were researched. The composition of the National Archival Fund of Kyiv (NAF), which holds documentation on the issues of general organization of record keeping and staff composition, were analyzed. The purpose of the article is to determine the significance of archival documents for defining the nomenclature of documents inherent to local self-government bodies of the late XIX – early XX, namely, Kiev City Duma and Kiev City Council. **The methodology** consists in applying the historical method, the method of textual analysis and deconstruction of document information. The indicated methods allow to reveal and analyze the official document as an object of record keeping in state government bodies and bodies of local self-government. **The scientific novelty** is the expansion of scientific knowledge about types of materials of Kiev City Duma and Kiev City Council, which are transferred to archival storage at NAF. **Conclusions.** A thorough analysis of funds composition of the Kiev City Duma and Council, which are stored at NAF, proved that due to archival documents it is possible to determine the structure of documents inherent to the institution, organization or enterprise in any historical period as well as to draw conclusions and recommendations regarding streamlining work with cases, formed in record keeping.

Key words: bodies of local self-government, Kiev City Duma, Kiev City Council, internal document, archival document, case, case description, fund.

Актуальність теми дослідження. Формування правил і стандартів щодо оформлення, систематизації і групування документів у справі відбувалося впродовж всієї історії становлення системи державного управління. Разом з цим питання правильної організації діловодства, створення архівних підрозділів в установах і забезпечення збереженості документів були і залишаються актуальними як для державних установ, так і комерційних структур. На сучасному етапі наукове дослідження документів, створених у процесі діяльності органів місцевого самоврядування і які зберігаються в державних архівах, сприятиме розумінню документаційного забезпечення, дасть змогу змодельовати примірну номенклатуру справ, притаманну для установ системи міського самоврядування.

Аналіз досліджень і публікацій. Досліджуючи відповідні аспекти діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, науковці завжди акцентували на важливості архівних матеріалів для комплексного розкриття досліджуваної ними проблеми. Зокрема, в цьому контексті варто відзначити праці Ю. І. Глизи [1], О. М. Головка [2], Я. І. Іващенко [3], В. М. Крижанівського [4], С. Г. Кулешова [5], Н. О. Леміш [6], І. Б. Матяш [7], І. О. Петрової [8], В. С. Шандри [9], які здійснили аналіз архівних документів як джерел про діяльність органів управління. Утім, на сьогодні залишаються відкритими питання щодо ролі архівних документів у вивченні документаційного забезпечення Київської міської думи та управи як органів міського управління кінця XIX – початку XX ст.

Мета дослідження – з'ясування значення архівних документів для визначення номенклатури документів, притаманних для органів місцевого самоврядування кінця XIX – початку XX ст. Київської міської думи й управи.

Виклад основного матеріалу. Архівні документи є цінними джерелами для здійснення наукових досліджень в галузі документознавства та суміжних дисциплін. Найбільше документів, що були створені в процесі діяльності Київської міської думи й управи, зберігається в Державному архіві міста Києва. Неопубліковані документи Київської міської думи й управи архівного фонду 17 «Київська міська

дума» та фонду 163 «Київська міська управа» охоплює весь представлений період діяльності вказаних органів міського управління та є надзвичайно вагомими щодо інформативної насиченості, чисельності та значущості.

Фонд 17 «Київська міська дума» складається з восьми описів та 12365 справ. Зазначені справи охоплюють хронологію 1782–1877 рр. Однак серед цієї немалої кількості документів лише два описи відображають відомості про документи, що відтворюють особливості діловодної практики Київської міської думи та управи кінця XIX – початку XX ст. Це – опис 6 «Секретарське відділення» і опис 8 «Господарське відділення». Зауважимо, що записи, які розкривають діловодні процеси, зустрічаються не завжди, оскільки в основному ці документи стосуються переважно благоустрою міста, а також їх хронологічні межі закінчуються 1877 роком, коли міська дума і управа тільки почали свою діяльність у новому статусі.

В описі 6 фонду 17 зафіксовано близько 50-ти справ, які умовно можна поділити на три групи: журнали засідань думи (ф. 17, оп. 6, спр. 1-15, спр. 17, спр. 19–26, спр. 28–36, спр. 38–39, спр. 41–46), реєстр документів, які надходили для виконання (ф. 17, оп. 6, спр. 18, 27) та реєстр вхідних наказів (ф. 17, оп. 6, спр. 16, спр. 37, спр. 40).

Фонд 163 «Київська міська управа» складається з 58 описів та 20680 справ, що дало змогу прослідкувати еволюцію службових документів органів міського управління м. Києва упродовж 1870–1917 рр.

Інформативно змістовними є справи, упорядковані на основі звітів та доповідей про становище та організацію роботи відділів, які входили до структури управи. Кожен член управи завідував відділом, що зумовило розподіл документів фонду за відповідними описами. Фонд 163 містить описи справ таких відділів: відділ догляду за солдатськими родинами (оп. 2, 9), садівничий відділ (оп. 3, 12), базарний відділ (оп. 5), фінансовий (оп. 6, 10), ветеринарний (оп. 11), ремісничий (оп. 13), відділ управління міськими бойнями (оп. 14), освітлювальний відділ (оп. 15), береговий (оп. 16, 56), квартирний (оп. 17, 29, 51), контрольна позикова комісія (оп. 18), попечительський відділ (оп. 20), училищний відділ (оп. 21, 33,

52), відділ охорони праці (оп. 22, 40), продовольчий відділ (оп. 23), межовий (оп. 24), опалювальний (оп. 25), фуражно-обозний (оп. 26), комісія боротьби з дорожнечою (оп. 27), житловий відділ (оп. 28), орендно-земельний (оп. 30), комісія зі складення виборчих списків (оп. 31), театральний відділ (оп. 32), благодійний (оп. 35), пожежний (оп. 36), мобілізаційний (оп. 37), санітарний (оп. 42), юридичний (оп. 43), мостовий (оп. 44), водопровідний (оп. 45), оцінювальний (оп. 46), рахунковий (оп. 47), каналізаційний (оп. 48), концесійний (оп. 54).

У фонді 163 зберігаються також справи, що містять звіти не тільки управи чи думи загалом, а й окремих «столів»/відділів управи або службовців. Серед них: «Відомості про кількість службовців у відділеннях управи», «Звіт про доходи та витрати по м. Києву за 1871–1872 рр.», «Звіт про діяльність торгового столу за 1896 р.», «Доповідь голови Управи щодо покращення роботи квартирної відділення», «Звіти про роботу відділень Управи за 1902 р.» та ін. Звіти подібного характеру дають змогу дізнатися про питання, які розглядалися в думі та про те, наскільки різноманітною за змістом була документація, що функціонувала в органах міського управління м. Києва після реформи 1870 р.

Важливе значення для дослідження документаційного забезпечення Київської міської думи й управи мають документи, зібрані у фонді 163, присвячені особливостям діловодної практики. Так, в описі 8 «Секретаріат» за 1870–1917 рр. зберігаються документи, що переважно стосуються колегіальної роботи думи (порядки денні, протоколи і журнали засідань, витяги із журналів засідань, книги реєстрації протоколів). Аналіз цих архівних джерел уможливило наблизитися до точного відтворення порядку проведення засідань Київської міської думи наприкінці XIX – на початку XX ст.

Опис 39 «Секретарське відділення» містить найбільшу частину документів організаційно-розпорядчого, довідково-інформаційного, звітнього характеру, якими регулювалася організація діловодства. Зокрема, серед організаційних документів цінним варто відзначити: «Текст інструкції з організації діловодства в міській думі» (ф. 163, оп. 39, спр. 89), «Рішення Управи про порядок орга-

нізації діловодства» (ф. 163, оп. 39, спр. 303), «Рішення думи про організацію комісії для перевіряння діловодства Управи» (ф. 163, оп. 39, спр. 305) та ін.

Описи 6 і 10 «Фінансове відділення» відображають архівні документи, що стосуються фінансової звітності органів міського управління м. Києва, виплат заробітної плати та різного роду заборгованостей, встановлення пенсій тощо.

Описи 22 і 40 «Відділ охорони праці» містять відомості про архівні справи з питань регулювання правил трудового розпорядку, штатні розписи відділів управи, тексти договорів зі службовцями органів міського самоврядування, інструкції про посадові права та обов'язки тощо.

Аналіз особових справ є цінним для відтворення персонального складу міської думи й управи міста Києва кінця XIX – початку XX ст. Збережені в досліджених фондах архіву накази про звільнення та призначення службовців дають змогу проаналізувати особливості кадрової політики, дослідити основні причини звільнення працівників та основні вимоги до кандидатів на посади у відділи управи (ф. 163, оп. 31, спр. 319). На особливу увагу заслуговують справи, аналіз яких дає можливість висвітлити ротацію членів думи, їхню політичну та господарську діяльність. Усі зазначені справи упорядковані на основі журналів засідань, доповідей, звітів, клопотань, списків і постанов, що висвітлюють діловий характер діяльності Київської міської думи та вказують на особливості діловодної практики цього органу місцевого самоврядування.

Попри те, що дума й управа мали відносну самостійність в ухваленні рішень та виданні власних розпорядчих документів, часто на їхню адресу надходили розпорядчі документи ззовні: від губернатора, Міністерства внутрішніх справ, різноманітних комісій, бюро тощо. У фонді 163 зберігаються справи з такими розпорядчими документами, що впливали на діяльність думи й управи м. Києва: «Циркуляри губернського правління за 1873 р.», «Циркуляри та розпорядження Київського губернського правління», «Листи губернатора про дозвіл видання «Вістей Київської міської думи», «Циркуляри Міністерства внутрішніх

справ та постанови думи про встановлення правил для заміщення міського голови під час його відсутності».

У фондах Державного архіву м. Києва зберігаються переліки питань, які розглядали на засіданнях Київської міської думи (ф. 163, оп. 8), а також протоколи засідань Київської міської думи. На основі аналізу їхнього змісту можна визначити перелік питань, які найчастіше розглядали на засіданнях думи, процедуру проведення та документаційний супровід зборів.

У практичній роботі Київського міського управління з 1870 по 1917 рр. використовувалася різноманітні листи, форма яких залежала від статусу установи або посадовця, з яким відбувалося листування, тобто від ступеня взаємодіяння. Так, у фонді 163 Державного архіву м. Києва зберігаються листи думи та управи, міського голови м. Києва з думами та управами інших міст, міщанськими управами, київським губернатором, Міністерством внутрішніх справ та ін. Вищі та центральні державні установи взаємодіяли з думою та управою через приписи, розпорядження, накази, циркуляри, запити, відгуки, телеграми. Основний обсяг таких ділових контактів припадав на Міністерство внутрішніх справ, канцелярію київського губернатора. Фонд 163 вміщує листування органів київського міського управління з Міністерством внутрішніх справ, поліцмейстерами, Головним управлінням у справах місцевого господарства, Управлінням у справах про військову повинність.

Таким чином, проаналізовані архівні документи можна вважати репрезентативними,

адже вони дозволяють з'ясувати зміст ділових процесів думи та управи міста Києва як органів міського управління кінця XIX – початку XX ст. Історичний досвід формування документів у справи у Київській міській думі й управі зокрема, і взагалі у міських думах та управах на території України, є цінним джерелом для дослідження складу документаційного забезпечення державних інституцій, визначення кола питань, вирішенням яких вони займались, розвитку уніфікації і стандартизації документів.

Наукова новизна. Практичний аналіз архівних фондів Київської міської думи й управи як органів міського управління дає можливість глибше усвідомити та виділити групи службових документів, ознаки, за якими документи групувалися в справи. Сформовані елементи тодішньої системи подекуди є актуальними і сьогодні.

Висновки. Узагальнення досвіду формування у справи виконаних документів, що створюються у діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, їх систематизація та архівне зберігання є підтвердженням того, що у будь-який історичний період основним джерелом комунікації є документи. Наявні в державних архівах справи органів державної влади і місцевого самоврядування України ретранслюють історичний досвід становлення системи уніфікації та стандартизації не тільки до оформлення документів, а й вимог до забезпечення їх збереженості в архівних установах.

Список використаних джерел

1. Глизь Ю. І. Документи Центрального державного історичного архіву України, м. Київ, про діяльність Київської міської думи. Архіви України. 2012. № 6. С. 62–69.
2. Головка Олександр Миколайович. Харківське міське самоврядування у 1893–1917 роках : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. Харківський держ. ун-т. Харків, 1997. 280 с.
3. Іващенко Яна Іванівна. Діяльність Київської міської думи (1917–1919 рр.) : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.01. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 170 с.
4. Крижанівський Віталій Михайлович. Джерела з історії Єлисаветградського міського самоврядування (червень 1871 – лютий 1917 рр.) : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.06. Нац. акад. наук України, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського. Київ, 2012. 200 с.
5. Кулешов С. Г., Бойко В. Ф. Періодизація уніфікації офіційних документів в Україні. Архіви України. № 1(295). Київ, 2015. С. 111–128.
6. Леміш Н. О. Організація архівної справи в Лівобережній Україні першої половини XIX ст. (на прикладі Чернігівської губернії). Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. Луцьк, 2011. Вип. 5. С. 9–15.

7. Матяш І. Б. Маловідомі сторінки історії архівної справи мовою документів. Пам'ять століть. 1998. № 6. С. 54–65.

8. Петрова Ірина Олександрівна. Документаційне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку : дис. ... канд. істор. наук : 07.00.10. Держ. ком. архівів України, Укр. НДІ архів. справи та документознавства. Київ, 2008. 199 с.

9. Свердлик З. М. Особливості оформлення архівних справ і зберігання документів в органах міського управління Києва кінця ХІХ – початку ХХ ст. (на прикладі Київської міської думи і управи). Гілея: науковий вісник. 2016. Вип. 110 (7). С. 32–36.

10. Шандра В. С. Інститут генерал-губернаторства в Україні ХІХ – початку ХХ ст.: структура, функції, архіви канцелярій : автореф. дис... д. істор. н. : 07.00.06. НАН України; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. Київ, 2002. 39 с.

References

1. Hlyz, Yu. I. (2012). Dokumenty Tsentralnogo derzhavnogo istorychnoho arkhivu Ukrainy, m. Kyiv, pro diialnist Kyivskoi miskoi dumy. Arkhivy Ukrainy, 6, 62–69 [in Ukrainian].

2. Holovko, O. M. (1997). Kharkivske miske samovriaduvannia u 1893–1917 rokakh : dys. ... kand. istor. nauk : 07.00.01. Kharkivskiy derzh. un-t. Kharkiv. 280 s. [in Ukrainian]

3. Ivashchenko, Y. I. (2012). Diialnist Kyivskoi miskoi dumy (1917–1919 rr.) : dys. ... kand. istor. nauk : 07.00.01. Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv. 170 s. [in Ukrainian].

4. Kryzhanivskiy, V. M. (2012). Dzherela z istorii Yelysavethradskoho miskoho samovriaduvannia (cherven 1871 – liutyi 1917 rr.) : dys. ... kand. istor. nauk : 07.00.06. Nats. akad. nauk Ukrainy, In-t ukr. arkheohrafii ta dzhereloznav. im. M. S. Hrushevskoho. Kyiv. 200 s. [in Ukrainian].

5. Kuleshov, S. H., Boiko, V. F. (2015). Periodyzatsiia unifikatsii ofitsiinykh dokumentiv v Ukraini. Arkhivy Ukrainy, 1(295), 111–128 [in Ukrainian].

6. Lemish, N. O. (2011). Orhanizatsiia arkhivnoi spravy v Livoberezhnii Ukraini pershoi polovyny KhIKh st. (na prykladi Chernihivskoi hubernii). Istorychni studii Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky», 5, 9–15 [in Ukrainian].

7. Matiash, I. B. (1998). Malovidomi storinky istorii arkhivnoi spravy movoiu dokumentiv. Pamiat stolit, 6, 54–65 [in Ukrainian].

8. Petrova, I. O. (2008). Dokumentatsiine zabezpechennia diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy rozvytku : dys. ... kand. istor. nauk : 07.00.10. Derzh. kom. arkhiviv Ukrainy, Ukr. NDI arkhiv. spravy ta dokumentoznavstva. Kyiv. 199 s. [in Ukrainian].

9. Sverdlyk, Z. M. (2016). Osoblyvosti oformlennia arkhivnykh sprav i zberihannia dokumentiv v orhanakh miskoho upravlinnia Kyieva kintsia KhIKh – pochatku KhKh st. (na prykladi Kyivskoi miskoi dumy i upravy). «Hileia: naukovyi visnyk», 110 (7). 32–36 [in Ukrainian].

10. Shandra, V. S. (2002). Instytut heneral-hubernatorstva v Ukraini KhIKh – pochatku KhKh st.: struktura, funktsii, arkhivy kantseliarii : avtoref. dys... d. istor. n. : 07.00.06. NAN Ukrainy; In-t ukr. arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho. Kyiv. 39 s. [in Ukrainian].